

Плиска Ю.

ДИНАМІКА ОСОБИСТІСНИХ ЗМІН УЧИТЕЛЯ В ПЕРІОД КУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ АНАЛІЗ)

У статті розглядається проблема образу викладача доби культурної трансформації. Вказується на те, що його успіхи не можуть мати універсального характеру, вони залежать не лише від історичної епохи та епохи суспільно-економічної формації, але й від типу його виховної та дидактичної роботи.

The article highlights the problem of the teacher of the cultural transformation period. It is mentioned that his achievements cannot be universal, they depend not only on historic epoch and social and economic formation period but also on his method of educational and didactic work.

Завжди проблема образу викладача – в міру розвитку освіти – стає все більш актуальною. Вираженням цієї актуальності може бути факт появи великої кількості монографій, підручників і статей, у яких порушена ця проблема. Праць із дослідження цієї проблеми можна знайти досить багато. Вони дали поштовх відокремленню самостійної галузі педагогічних знань, яка мала і має у Польщі та в Україні своїх представників.

Багато авторів, впевнених у можливості пошуку ідеального вчителя, були досить обережними щодо цього, навіть розчарованими. Одні з них прагнули мати “сильних” вчителів, вчителів-артистів, інші задовольнялися лише тими рисами характеру, які мають звичайні вчителі.

Риси характеру особистості викладача-вихователя потрібно розглядати, беручи до уваги психологічні, педагогічні і суспільні аспекти. Психологічні аспекти будуть торкатися особистої значимості викладача та його ставлення до

власної особи, педагогічні аспекти – ставлення викладача до учнів, соціологічні – ставлення викладача до суспільства.

Проблематикою особистості й образу викладача займалися в основному психологи. Джерелом їх досліджень стало дослідження особистості викладача і пошук рис у самому викладачеві, незалежно від того, чи вроджені вони, чи набуті. Також не взяли до уваги того, чи є ці риси притаманними для звичайних чи ідеальних викладачів-вихователів. Звідти випливає згадана вище різнорідність і розбіжність результатів пошуків, а також їх багатство та багатосторонність. Різною є і термінологія, яка визначає особистість викладача-вихователя, яку Д.В. Давід називає “душею”, “інстинктом”, або ж “антропологічним типом”, а І. Мощенська та Б. Капроцький – “талантом”. Ця термінологія пов'язана з розумінням особистості як структури, в якій домінують чинники як біологічні, психологічні, так і педагогічні.

Шляхи пошуків ідеалу викладача представлені в численних працях, українських та польських, які є дуже цікавими, проте – різнорідними, такими, які часто перебувають між собою у суперечності. Нам не вдалося знайти позиції, яка б нас задовольнила з цієї теми.

Метою цієї роботи є спроба знайти відповіді на запитання, яким є образ викладача доби культурної трансформації – чи збігається він з тим образом, який подають його сучасні мас-медіа, що є відображенням теперішнього стану.

Культурні трансформації сучасної цивілізації спричинили багато дискусій у різних сферах суспільного життя. Дискусій не уникнула також національна освіта, у якій відображаються як позитивні, так і негативні наслідки сучасних трансформацій. Національна освіта опинилася між випробуваннями, які їй підготували сучасність та майбутнє...

У цій ситуації проблема професії викладача знову стає предметом особливого зацікавлення різних осіб: суспільних політиків, педуетологів, батьків і т.ін., а також самих викладачів, оскільки основна роль у реалізації освітніх завдань належить викладачу. Особливо багато уваги приділяється у різних дискусіях проблематиці образу викладача в добу прийдешніх культурних змін. Це зацікавлення, з одного боку, свідчить про важливість прийнятої проблематики, а з іншого – про її складність.

Не можна проводити важливої дискусії на тему образу викладача без уявлень про зміну тих образів, які формувалися протягом століть.

Школа опирається на вчителя. Про відмежованість навчання і шкільного виховання вирішує передусім вчитель, його освіченість, культура і особистість, суспільний статус, тобто – його образ.

Останні роки відносяться до періоду, в якому тривали живі дискусії щодо напрямку змін в освіті як інституті серед осіб, які не пов'язані безпосередньо із навчальним процесом. Згадуючи про школу, що зазнає реформування, ми маємо на увазі впровадження окремих змін до системи освіти, які б дозволили виховати сучасну людину, приготувати до прийняття окремих відповідальних завдань у мінливій шкільній реальності, до вміння робити правильний вибір, правильно користуватися доробками світової культури і найновіших здобутків науки. Структура навчального процесу, до якої входять інші вчителі та учні мінливої шкільної реальності, підноситься до різних стосунків і реляції, яка відбувається між учасниками і компонентами цього процесу.

Яка ж роль і образ викладача ХХІ століття? Серед досліджень цього періоду освіта ХХІ століття все ж буде скерована на багато різноманітних цілей, серед яких з'явиться багато нових, проте опанування над знаннями залишиться найбільшим пріоритетом суспільства. Реальним є те, що найбільше зміняться самі учні, а також очікування викладачів щодо них. За словами професора Окуня, "викладач – це той, хто вчить інших, переказуючи їм якусь інформацію, або ж вчить, як жити...". Сучасний викладач стає тим, хто навчає, виховує і розвиває учнів, які знаходяться під його опікою. Успіх цієї роботи залежить від учнів, від програми освіти та від внутрішніх умов, але передусім від самого викладача. Варто також порушити проблему впливу поведінки викладача на учнів.

Вчитель повинен бути для учнів авторитетом, особливо у сфері, якої він навчає. Він повинен досконало знати мову, культуру, історію держави, в якій він викладає. І саме так йому вдасться зацікавити учнів предметом. Було б непогано, якби викладач поглиблював своє зацікавлення у сфері предмета. Сучасний викладач – це вже не лише експерт у

своєму предметі. Він повинен орієнтуватись і в усіх інших предметах.

Вчитель може спрощувати завдання своїм учням, створюючи асоціації у їхніх думках, що є пов'язаним із міжпредметною інтеграцією.

Викладач із самого початку повинен ясно окреслити мету навчання та правила спільної роботи. Тоді учні будуть розуміти те, що від них вимагає викладач і як буде виглядати їхня співпраця. Звичайно, такі домовленості повинні опиратися на діалог між учнем і вчителем. Вчитель повинен давати можливість учням висловлювати свої думки. Тоді учні будуть відчувати, що їх цінують, що від їхніх завдань теж щось залежить, і що викладач хоче їх слухати.

Потрібно пам'ятати, що бути викладачем означає не лише навчати, але й виховувати. Навчання кожного предмету створює можливість до виховання. Важливо доцільно їх використовувати. Добрий вихователю повинен намагатися зрозуміти учня, відчуті себе у його ролі. Це може спростити спогад про те, як він колись сам був учнем. Напевно, кожен пам'ятає своїх вчителів. Пам'ятаємо тих, котрих ми любили, і тих, котрі викликали у нас неприязнь. Ми повинні намагатися зрозуміти, чому перші були улюбленими, та уникати помилок інших.

Місія сучасного вчителя є дуже важкою. Однак сучасний вчитель повинен намагатися бути найкращим, а його праця напевно принесе йому повагу від учнів.

Різні педагогічні ідеї, цілі та засади навчання і виховання не реалізуються автоматично, а лише завдяки сумісній діяльності викладача і вихователя. Особа й особистість викладача, його авторитет і морально-ідейна постать відіграють головну роль у процесі виховання та навчання у школі. Вчитель є і організатором, і керівником, і опікуном цього процесу. Нічого дивного, що педагогічна наука дуже багато уваги присвячувала особі вчителя і його ролі у процесі еволюції школи. У зв'язку із цим, декілька десятиліть мова іде про різні сфери знань – знань про вчителя, які називаються "педеутологією". Початково педеутологію цікавили особистості викладачів та їх виховний вплив, а тепер педеутологічні дослідження проводяться у досить диференціальних напрямках.

Найширше розвинулися і розвиваються такі напрями досліджень:

– Історично-порівняльні дослідження над навчанням і розвитком професії викладача.

– Психологічно-історичні дослідження над особистістю (виховною здатністю) викладача, його психофізичними рисами та інтерпресіональними стосунками: викладач-учень, умовний вихователський вплив.

– Соціально-педагогічні дослідження над викладацтвом, як суспільною групою, над статусом і суспільною позицією професії викладача, над роллю та функцією викладача у середовищі, над процесами селекції і добору кандидатів для цієї професії, над викладацьким професійним рухом у низці країн і регіонів, над сучасним правовим статусом викладацтва.

– Компаратистичні дослідження над системами та програмами навчання викладачів у різних країнах, при цьому акцент робиться на сучасні тенденції розвитку та організаційне і програмне розвивання у цій сфері.

– Дослідження, які порушують питання більш докладні, серед яких чільне місце займають дослідження ефективності праці вчителя.

Протягом років викладачі починають розуміти, що їх праця має величезний вплив на поведінку учнів. У реальності навчання з самого визначення є прагненням до впливу і до можливості впливу на навчання учнів. Від першої хвилини, коли освіта набрала формального характеру, багато педагогів вірять в те, що поведінка викладача повинна бути “демократичною”. Такі переконання становлять відображення сучасної реальності та суспільної думки на тему ставлення людей до себе. Вчитель не повинен вибірково приглядатися до роботи учня. Протилежністю подання готових розв’язків і докладного опитування учнів із переказуванням їм знань не тільки є показником роботи вчителя, але і його активна участь у самостійній учнівській праці. В умовах встановленої співпраці викладач також вчиться, а учень, навіть якщо він про це не здогадується, стає викладачем для свого вчителя.

Необхідно пам’ятати, що особа викладача і його життєва постать пов’язана із досконалістю його в роботі. Мова йде про те, що викладач є постійно у полі зору своїх учнів, він стає для них прикладом наслідування, або навпаки. Успіх

у роботі викладача залежить від його практичних кваліфікацій. Це призводить до того, чи розуміють вони мету виховання і навчання, чи зможуть вони використовувати такі методи і джерела та забезпечувати такі умови, які дозволяють досягнути певні зміни у вихованцях, які провокують їх всебічну активність: пізнавальну, емоційну та практичну. Ці обидва чинники перебувають у взаємній кореляції. Перший полягає у виробленні у кандидатів та викладачів усвідомлення власної ролі і самопізнання, інший – у виробленні викладацьких компетенцій, підпорядкованих цій ролі. Результати досліджень показують, що дії викладача, згідно з його моральністю у школі, сприяють створенню учнями його позитивного образу і досить значно корелюють його з позитивним усвідомленням себе як учня. Тому в добу змін, яку часто називають добою без прикладів і цінностей, не можна перекреслити можливість конструктивного впливу викладача на ситуацію у школі. Партнерські стосунки ускладнюють ті викладачі, які надають перевагу авторитарному типу контактів із учнями, тобто керують лекційною активністю, роздаючи накази, самостійно вирішують усі справи, контролюють і оцінюють учнівську працю.

Викладач, якого люблять і який прагне підтримувати з учнями хороші стосунки, характеризується такими якостями:

- високі викладацькі кваліфікації, які охоплюють предметні та психологічні знання, педагогічні вдосконалення і багатосторонні методичні вміння;

- риси особистості, які забезпечують дієву діяльність викладача, таку як повага до особистості учнів і симпатія, легкість контакту з учнями і сугестивність, почуття гумору, індивідуальний підхід до кожного учня;

- сильна вчительська мотивація, яка виявляється в бажанні до найкращої праці і співпраці з учнями для їх добра, яка перегукується із сумлінним приготуванням до занять, у їх досконалому і творчому навчанні із думкою про багатосторонній розвиток усіх учнів.

Вінсент Оконь вважає найважливішою характеристикою професії інтелектуальну і практичну сферу. Вона пов'язана, передусім, із визначенням цілей і завдань, прийняття рішень, виконання завдань і перевірка вартості власних досягнень, чи конфронтування їх із ефектами праці інших осіб,

які виконують подібні завдання. З цього випливає, що всі властивості професійної роботи вчителя, які сприяють пошуку кращих ефектів, повинні спонукати до педагогічного новаторства, а їх характеристикою є обізнаність викладача.

Мається на увазі те, що викладач повинен мати свободу у виборі системи навчання та виховання, його елементів із шкільного класу, виховної групи, інтернату, дитячого будинку тощо. Звичайним є те, що свобода ця повинна виникати з ознайомлення із сучасними теоретичними концепціями, які підкреслюють альтернативний підхід до виховання молодих поколінь. Творчий наставник – це та людина, яка, розв'язуючи конкретну проблему виховання, висуває більш ніж одну думку цього проекту, яка у світлі наукової теорії і власного досвіду вважає це найбільш корисною моделлю викладача.

Свобода викладача у вирішенні новаторських ініціатив під час роботи у школі чи в дитячому садку виражається у використанні методів, організаційних джерел виховної роботи. Новаторська думка має творчий характер лише тоді, коли складається з певних ознак оригінальності й експериментальних намірів. Іноді вистачає зміни стилю у роботі виховання викладача із вихованцями. Із практики відомо, що вчителя, який не реагує на поведінку учнів, не робить висновків щодо зміни свого педагогічного розвитку, може спіткати непорозуміння. Багато учнів нудяться на лекціях, не сприймає серйозно шкільні обов'язки, демонструючи агресивну поведінку. Викладачі-вихователі по-різному реагують на таку поведінку. Загалом, ті, хто розпочинає працювати, випробовують сувору дисципліну. Після кількох років досвіду вчителі розпочинають сприймати діалог з учнями, заохочуючи їх до узагальнення навчання і до солідарності з колегами, реалізуючи на практиці приклад т. зв. “педагогіки зустрічі”. З іншого боку, за найважливіший інноваційний ефект у роботі вихователя сучасних навчально-освітніх закладів потрібно визнати також ріст освіченості цілого педагогічного грона, який залежить від освіченості дій вчителя-вихователя і учнів. Це напрям сучасних виховних концепцій у різних країнах.

На процес цих змін впливають одночасно різні шкідливі чинники, такі як низька кваліфікація вчителів, негативні

риси характеру, брак творчих можливостей та ідентифікації з власною професією і відчуття низького статусу в суспільстві. Загальновідомо, що ці бар'єри є простішими в подоланні, ніж зовнішні напрями. Дорогою до цього є, передусім, досягнення рівня освіченості, на все вищому рівні, прийняття інноваційних нововведень у своїй школі, які є видом педагогічної творчості, доступної кожному вчителю.

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що викладач – це людина, яка прагне мати успіх у тому, що вона робить. Його успіхи не можуть мати універсального характеру, його відбір і якість залежать не лише від історичної епохи та епохи суспільно-економічної формації, але й від типу виховничо-дидактичної роботи, яку має виконувати вчитель.

Література

1. W. Okop, *Osobowość nauczyciela*, BZWS Warszawa, 1979.
2. Абашкіна Н.В. Нові концепції навчання й виховання у сучасній Німецькій педагогіці: Методико-інформаційний матеріал. – К., 1998.
3. Концепція виховання дітей та молоді в системі національної освіти. – К., 2002.
4. Левківський М.В. Історія педагогіки. – К., 2006.
5. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості: Вибрані твори: У 5т. – Т.1. – К.: Рад. школа, 1976.